

ASKERÎ TEFTİŞ KOMİSYONU'NUN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

Adem ÖLMEZ*

ÖZET

Askeri Teftiş Komisyonu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, askeri alanda düzenlemeler yapmak için 1879'da kuruldu. Komisyon üyelerinin vazifesi, askerlik hakkındaki yeniliklerin inceliklerini tartışmak ve padişah II Abdülhamid'e askeri ve güvenlik alanlarında raporlar vermektir. Onlar önerdikleri askeri önlemlerin uygulamaya konulmasını sağlamak için çaba sarfettiler. Komisyon, II. Meşrutiyet döneminde (1908) yapılan askeri yeniliklerden dolayı lağvedildi.

Anahtar Kelimeler: Askeri Denetleme, II. Abdülhamid, Komisyonlar, Osmanlı Ordusu, Meşrutiyet.

Giriş

II. Abdülhamid, hükümdarlığının ilk yılında, kendisini 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın içinde bulmuş; istemediği halde bu savaşın olumsuz sonuçlarıyla uğraşmak zorunda kalmıştı. Savaştan sonraki dönemde, dış politikada dengeleri iyi gözeterek, Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini korumaya çalışırken, içeride de devletin bütün müesseselerini kontrol altında tutma yolunu tercih etmiştir.

Padişah'ın bu tutumu, Osmanlı Devleti'nde ötedenberi süregelen bürokrasi ile Saray arasındaki güç mücadelesinin yeni bir görünümünden başka bir şey değildi. Bilindiği gibi, II. Mahmud'un ölümünden II. Abdülhamid dönemine kadar, dengeler Bâbîâlî ve sivil bürokrasi lehine gelişmişti. Bu gelişmede, Bâbîâlî'de güçlü bürokratların başta olması ve muktedir padişahların tahta geçmemesi etkili olmuştu. II. Abdülhamid, kendisinden önce sivil bürokrasiden yana olan dengeleri, hükümdar olunca Saray lehine bozmaya başladı; ancak, bu gelişmeler aniden olmadı. Her ne kadar padişah tahta

---

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

geçişinden itibaren, kontrolü ele almaya çalışmışsa da, bu gayretler her alana yaygınlaşmamıştı.¹

Padişahın her alanda kontrolü ele almaya başlaması, diğer bir ifade ile Bâbîâlfî'yi devre dışı bırakması, 1890'lı yıllara tekabül etmektedir. II. Abdülhamid, Bâbîâli'yi devreden çıkararak kontrolü ele geçirebilmek için Saray bürokrasisini geliştirdi. Bu çerçevede, Mâbeyn Kitabeti'nin ve Mâbeyn Telgrafhanesi'nin personel sayısını artırdı. Böylece padişahın işlerini Saray'dan takip edecek kişiler artmıştı. Ayrıca Padişah, Mâbeyn Şifre Katipliği'ni kurarak vali, vali yardımcısı, ordu komutanı, mutasarrıf, elçi ve konsolos gibi devlet görevlileriyle şifreyle doğrudan görüşme imkanı hazırladı.² Bu çerçevedeki başka bir yenilik de, padişaha resmi maruzat sunma imtiyazının genişletilmesi oldu. Önceleri sadece Sadrazam ve Şeyhülislâm tarafından takdim edilen resmi maruzat sunma hakkı, daha sonra Serasker, Tophane Müşiri, Bahriye Nazırı, ve Hazine-i Hassa Nazırı ile Teftiş-i Askeri, Hicaz Demiryolu, Maliye, Erkan-ı Harbiye, ve Mübayaat Komisyonu'na da tanındı. Bütün bu gelişmeler, Bâbîâli'nin resmen olmasa da fiilen devreden çıkarılması anlamına geliyordu.³

II. Abdülhamid, bu uygulamalarıyla Bâbîâlfî'nin etkisini azaltıp Saray bürokrasisini güçlendirince, devlet işlerini güvendiği kişiler ve bu güvendiği kişileri göreve getirdiği komisyonlar aracılığıyla yürütmeye başladı. Her ne kadar zaman zaman komisyonlara olan güveni azalmışsa da nihai olarak birçok

¹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında, yerli ve yabancı basını etkileyerek; yabancı basının Türkler aleyhine geçmesini önlemek, yerli basının etkisiyle de halkın galeyana gelerek azınlıklara saldırmasını önlemeyi amaçlamıştı. (Bkz.: Sultan Abdülhamid, *Hatıra Defteri*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s.92).

² Zaman içerisinde komisyon üyelerinin pek çoğunun şifre ile padişahla doğrudan görüşmeye başladığını görüyoruz. Hatta, ferik rütbesindeki askerler komisyon üyeleri bile şifre talep ediyorlardı. 28 Eylül 1892 (7 Rebiülevvel 1310)'da komisyon *Reis-i Sânsi* İsmail Paşa *Mabeyn-i Humayun*'dan Manastır'da görev yapan azalarından Ferik Rifat ve Hamdi Paşalar ile haberleşebilmek için şifre talep etti. Bu tezkireye *Mabeyn-i Humayun*'dan yazılan cevapta gerekirse *Mabeyn*'de bulunan şifrenin kullanılabileceğinden bahsedilerek, haberleşmenin "*tahrirle*" devam ettirilmesinin uygun olacağı belirtildi. Bkz.: (BOA., *Y.MTV.*, nr.68/12, 2 Rebiülevvel 1310).

³ Ahmet Reşit Rey hâturatında, II. Abdülhamid'in Bâbîâlfî'yi tamamen devre dışı bırakmasını Sadrazam Kamil Paşa'nın birinci sadaretinden azlından ve yerine Cevad Paşa'nın atanmasından (1891) sonra olduğunu belirtir. Bu düşünce diğer hatırat yazarlar tarafından da paylaşılır. Bkz.: (Ali Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâli'yle (Hükümet) İlişkileri", *Osmanlı*, C.II., Ankara, 1999, s.286-288).

işi komisyonlara yaptırmıştır.⁴ İşte bu çerçevede kurulan komisyonlardan birisi de *Teftîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu (TAK)*'dur.⁵

TAK, II. Abdülhamid tarafından, askeri konularda inisiyatifi elinde tutabilmek için kurulmuştu. Padişah, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gördüğü kusurları kontrolünü artırarak giderebileceğini düşünüyordu. Bu konuda, hatıralarında, savaş sırasında gelişmelerin arzuladığı gibi gitmediğini, komutanların şöhret tutkusu, rekabet hırsı ve emirlerini dinlememesi yüzünden savaşın olumlu gidişine zarar verdiğini bildiriyordu.⁶ Bu eksiklikleri giderebilmek, ordu üzerinde kendi kontrolünü artırabilmek için, savaşa müteakip yaptığı ilk işlerden birisi *TAK*'ı kurmak olmuştu.

TAK'ın kurumsal yapısı, başlangıçta belirlenmiş olmasına rağmen titizlikle korunmuş değildir. Padişah'ın istekleri doğrultusunda şekillenmiş; başında bulunan kişilerin gücüne göre varlığını hissettirmiştir. Bütün bunların yanında genel olarak itibarlı komutanların başında bulunması nedeniyle, itibar gören bir kurum olma niteliğini sürdürmüştür. Mesela, *Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi* Reis Vekili Ethem Paşa, *TAK*'ta dokuzuncu sırada görüş bildirebilen bir konumda idi.⁷

Şimdi *TAK*'ın kuruluşunu, zaman içerisinde geçirdiği aşamaları ve faaliyetlerini incelemek istiyoruz. *TAK*'ın faaliyetlerini incelerken, hangi konularda çalışmalar yaptığını ve çalışmalarının niteliğini ortaya koymak için *TAK*'ın mazbata ve raporlarından örnekler vermek istiyoruz; ancak, bu örnekler bir makale hacmi içinde yer alabilecek kadar özetle verilecektir. Bu örneklerden *TAK*'ın farklı dönemlerde hangi etkinliklerle uğraştığını ortaya koymayı hedefliyoruz.

Kuruluşu ve Nizâmnâmesi

TAK, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sona ermesinden yaklaşık iki yıl sonra, 21 Aralık 1879'da kuruldu. *Tensikât-ı Askeriye Komisyonu* tarafından

⁴ Akyıldız, a.g.m., s.290..

⁵ Komisyon'un resmi yazışmalarda kullandığı evraklarında Komisyon'un tam adının, "Teftîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu" olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yazışmalarda "Teftîş-i Askerî Komisyonu" ve "Teftîş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi" gibi isimler de kullanılmaktadır. Bundan sonra "Teftîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu" kısaca *TAK* şeklinde ifade edilecektir.

⁶ Abdülhamid, *Hatıra Defteri*, s.87-97.

⁷ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Ordu ve Politika*, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1967, s.156-158. (Bundan sonra bu eser, "Tepedelenlioğlu", olarak geçecektir).

konu hakkında düzenlenen nizâmnâme lâiyhası, 22 Aralık 1879 (8 Muharrem 1297)'da *Meclis-i Viikelâ* tarafından bazı düzeltmeler yapılarak kabul edildi.⁸ *Teftîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu*'nun kuruluşu hakkında kabul edilen 21 Aralık 1879 (9 Kanunuevvel 1295) tarihli bu nizâmnâme ile TAK'ın amaç, kapsam ve görevleri altı madde ile belirlendi:

Birinci madde: Bütün ordunun komutanı olan padişaha askerî düzenlemeler hakkında her an doğrudan bilgi vermesi amacıyla "*teftîşi umûmî*" adında bir komisyon teşkil edilmiştir.

İkinci madde: TAK heyeti "*sekizi ümerây-ı askeriyeden ve ikisi ümerây-ı bahriyeden olmak üzere*" padişah tarafından seçilecek on kişiden oluşuyordu. Azaların üniformalarında "*alâmet-i mahsusâ*" bulunan bu heyet vasıtasız olarak padişahın emirleri altında bulunacaktır.

Üçüncü madde: *Teftîş-i Askerî Komisyonu* üyelerinin, askerî düzenlemelerin bütün boyutlarına nezâret etmeleri gerekmektedir. Bu amaçla, TAK azaları gerekli olan kanun, nizâmât ve askerî talimâtları, resmi dairelerin hepsinden, askerî komisyonlardan ve Harbiye Yazı İşleri'nden alarak inceleme ve lâzım gelen evrâkı talep etme hak ve yetkisine sahip olacaktır.

Dördüncü madde: TAK, *Bâb-ı Seraskeri Dairesi*'yle kolordulara tayin ve terfi ettirilecek, "*ümera ve büyük zabitanın derece-i liyâkât ve ehliyetlerine dair*" fikir ve görüşlerini padişaha arz edecektir.

Beşinci madde: TAK azaları, reislerinden alacakları talimât gereğince, her gün *Bâb-ı Seraskeri*, *Tophâne-i Âmire* ve *Tersâne-i Âmire* dairelerine giderek, edinecekleri bilgileri yazılı olarak *Riyasete* rapor edeceklerdir. TAK, "*Saray-ı Hûmayûn'da bulunan daire-i mahsusâsında haftada iki defa ve icâb-ı takdirde fevkalâde olarak akd-ı ictima ederek*" gündemdeki konuları tartışacaklar ve alınan kararı içeren bir mazbata hazırlayacaklardır. Bu mazbata da "*cânib-i riyâsetten doğrudan doğruya huzur-ı âli-i hazret-i müllûkâneye arz ve takdim kılınacaktır*".

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perâkende Komisyonlar (Y.PRK.KOM.)*, nr.54/38, 8 Cemaziyelevvel 1315).

Altıncı madde: *TAK*'a, yazı işlerini yürütmek amacıyla iki katip tayin olunacaktır.⁹

TAK'a dair bu nizâmname *TAK* lağvedilinceye kadar varlığını korumasına rağmen, bazı değişikliklere de uğramaktan kurtulamamıştır. Örneğin zamanla *TAK*'ın başkanlığı sembolik hale geleceği gibi, aza sayısında da büyük artışlar görülmeye başlayacaktır. Padişah kendisine yakın olanları komisyona üye yapmak suretiyle maaşlarını artırarak taltif etme yoluna gidecektir. Bu dönemdeki nüfuzlu devlet adamları kendi çocuklarının da komisyona aza olması için padişahın talepte bulunmaktan geri durmadıkları görülmektedir.¹⁰

Komisyon'un İlk Dönemleri

TAK kurulduktan sonra, istenilen özelliklere sahip bir liste yapılarak, içlerinden seçim yapılabilmesine imkan sağlandı. Padişah, seçilecek insan sayısının hemen hemen iki katı isim bulunan bu listeden istediklerini seçerek, atamaların yapıldığı tarihten itibaren maaşlarının ödenmesini istedi.¹¹ Bu seçime göre, Birinci Reis olarak İsmail Hakkı Paşa, İkinci Reis olarak da Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa atandı. Ferik Ali Nizâmî Paşa, Ferik Hafız Paşa, Mirliya Rıza Paşa, Miralay Ahmet Ratıp Bey ve Miralay Muzaffer Bey de azaları oluşturuyordu. Ayrıca, Faiz Bey, Sami Bey ve Emin Efendi adında üç de katip atandı.¹²

⁹ BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.54/38, 8 Cemaziyevvel 1315; Aynı metnin müsveddeleri ve *TAK*'ın ilk başkan ve üyeleri için (Bkz.: BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.2/15, 12 Muharrem 1297).

¹⁰ BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.8/39, 1310.

¹¹ BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.1/65-3, 1295; **Yıldız Perâkende Askerî (Y.PRK.ASK.)**, nr.3/66-1-3, 5 Rebiülevvel 1297.

¹² BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.54/38, 8 Cemaziyevvel 1315. Bu göreve atanan kişilerin maaşlarına da zam yapıldı. Buna göre, Reis İsmail Paşa'nın 15.000 kuruş olan maaşına 5.000 kuruş daha zam yapılarak 20.000 kuruşa; azalardan Ferik Hafız Paşa, Ferik Ali Nizami Paşa ve Hüseyin Hüsnü Paşa'nın 8.333 kuruş olan feriklik maaşına ek olarak 1667 kuruş *TAK* azalığı ücreti ödenerek 10.000 kuruşa; Mirliya Rıza Paşa'nın 5.000 kuruş olan maaşı 2.500 kuruşluk azalık zammıyla 7.500 kuruşa; Miralay Ahmed Bey'in 2.500 kuruş olan maaşı 1.500 kuruş komisyon zammıyla 4.000 kuruşa yükseltilmesine karar verildi. Başkan ve azalar zamlı maaşlarını *TAK*'da göreve başlamalarından itibaren alabileceklerdi. (BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.1/65-1, 1295). Ayrıca, Katip Sami Bey'in Harbiye Nezâreti'nden ayrılarak *TAK*'a gelmesinden sonra 3.000 kuruş; Faiz Bey'e ise daha önce Harbiye Nezâreti'nde aldığı kadar 3.500 kuruş maaş verilmesine karar verildi. (BOA., **Y.PRK.KOM.**, nr.1/65-2, 1295); *TAK* başkan ve azalarının maaş ve diğer gelirlerinin ayrıntılı listesi için, (Bkz.: **Y.PRK.ASK.**, nr.3/66-1-3, 5 Rebiülevvel 1297).

TAK oluşturulduktan sonra, padişahın kendilerine verdiği görevler hakkında çalışmaya başladı. *TAK*'ın hazırladığı raporlardan anladığımıza göre, *TAK*'ın çalışma biçimi, padişahın istediği konularda inceleme ve araştırmalar yaparak ilgili makamlara bilgi ve tavsiye vermektir. Örneğin, *TAK*'ın ilk reisi İsmail Hakkı Paşa döneminde, 2 Şubat 1880 (20 Safer 1297)'de, hazırlanmış bir rapordan anladığımız göre, Padişah uygulanmasını emrettiği, "*Tensîkât-ı Cedîde-i Askeriye*" hakkında neler yapılabileceğini *TAK*'dan istedi. Bu konu üzerinde çalışan İsmail Hakkı Paşa başkanlığındaki *TAK*, bu çerçevedeki düzenlemelerin yapılabilmesi için başka bir komisyon kurularak bu konulardaki düzenlemelerin yapılması istendi. Bu çalışmaları yapması gereken makam olarak da *Erkân-ı Harbiye Reis-i Umûmîliği* uygun bulundu.¹³

Bu örnekte görüldüğü gibi, *TAK*, padişahın isteği doğrultusunda inceleme yaptı. Ve bu çalışmalarının sonucunu bir rapor halinde hazırlayarak, çözüm yollarını gösterdi. Burada dikkat çeken başka önemli bir noktada *TAK*'ın işleri bizzat kendisi yapmak yerine başka kurumlara tavsiyelerde bulunmasıdır. Ancak, bu durum genel geçer bir kural değildir. Çünkü, ilerideki bazı örneklerde de görülebileceği gibi, *TAK*'ın bizzat üstlendiği görevlerde oldu

Başka bir örnekte, Beyoğlu askeri kışlasında bulunan bir caminin yıkılmak üzere olmasıyla ilgilidir. *TAK*'ın 18 Şubat 1880 (7 Rebiülevvel 1297) tarihli raporunda, bahsi geçen cami hakkında incelemelerde bulunulduğu belirtilerek, bu caminin gerçekten yıkılmak üzere olduğu, can ve mal kaybına neden olabileceği belirtilerek, tamir edilmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı. Bu görevin de yapılabilmesi için *Evkâf-ı Humâyun Nezâreti*'ne emir verilmesi istendi.¹⁴

TAK'ın bu dönemde incelediği konulardan birisi de padişaha kadar ulaşmış olan, Selanik ve Manastır taraflarında eşkıya hareketleridir. *TAK*'ın 21 Şubat 1880 (10 Rebiülevvel 1297) tarihli raporunda, ilgili bölgelerde kargaşaların durumu hakkında müzakerelerde bulunuldu. Ve bu sıkıntının çözümü için, İstanbul'dan ve Edirne'den üç tabur asker gönderilmesinin uygun olacağına karar verildi. Sonuç olarak *TAK*'ın bu tavsiye kararının *Erkân-ı Harbiye Dairesi* tarafından uygulanması istendi.¹⁵

¹³ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/24, 20 Safer 1297.

¹⁴ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/27, 7 Rebiülevvel 1297.

¹⁵ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/28, 10 Rebiülevvel 1297.

Başka bir örnekte *TAK*, yukarıda bahsini ettiğimiz bizzat yürüteceği bir görevle ilgili rapor hazırladı. *TAK*, 3 Mart 1880 (21 Rebiülevvel 1297) tarihli raporuna göre, İstanbul'da bulunan askerin maaşlarının ödenmesini ve 24 Mart 1880 (13 Rebiülahir 1297)'de de askere kıyafet dağıtılması meselesini organize etmeyi üstlendi.¹⁶

TAK gündemine *Harbiye Nezâreti*'nin vazifeleri ve yüksek rütbeli askerlerin atamalarıyla ilgili konularda geldi. *TAK*'ın 28 Haziran 1880 (20 Receb 1297) tarihli raporuna göre, *Harbiye Nezâreti*'nin vazifelerini gösteren *Nizamnâme*'nin 18. maddesinin kumandayı ilgilendiren konuların yerine yapılacak yeni düzenlemeler hakkında bilgi verildi.¹⁷ Ayrıca, 16 Kasım 1880 (13 Zilhicce 1297) tarihli raporunda *Nizamnâme*'nin 18. maddesinin yerine hazırlanan madde de, müfettişlerin ordulara tayin ve terfilerine dair cetveller hazırlanıncaya kadar, ümera ve zabitanın seçim ve tayinleri *Erkân-ı Harbiye Riyâseti*'ne, icraat ve muamelat *Harbiye Nezâreti*'ne bırakılması tavsiye edildi. Bunun dışında becayış ve açıkta olanların yerleştirilmelerinin de *Erkân-ı Harbiye Riyâseti* tarafından yürütülmesi uygun bulundu. Bunun yanında 15. madde münderecatının müphem olmasından dolayı, çıkan zorlukları aşmak için serh ve tavzihinin yapılmasının uygun olacağı belirtildi.¹⁸

Burada bahsi geçen *TAK* raporları dikkatle incelendiği zaman, *TAK*'ın padişah tarafından bazen bir danışma kurulu bazen de bir bakanlık gibi kullandığı görülmektedir. Zaman zaman belli kurumlara tavsiyelerde bulunurken, bazen de bizzat işi üstlendiği görülmektedir. Bütün bunların yanında, *TAK*'ın *Harbiye Nezâreti*'nin vazifelerine bile karar veren bir makamda olarak görülmesi, *TAK*'ın padişaha yakınlıkla elde ettiği gücü göstermesi bakımından önemlidir.

Ahmet Muhtar Paşa'nın Komisyon Reisi Olması

İsmail Hakkı Paşa, *TAK* birinci reisi olarak yukarıdaki çalışmaları yaparken Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Berlin Antlaşması'nın uygulanması çalışmalarıyla meşguldü. II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile büyük ün kazanan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı takdir etmekle beraber,

¹⁶ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/32-1-15, 21 Rebiülevvel 1297; nr.2/40, Rebiülahir 1297.

¹⁷ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/74-3, 20 Receb 1297.

¹⁸ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/74-1-2, 13 Zilhicce 1297.

nüfuzunu istemediği bir yönde kullanma ihtimalinden dolayı korkuyordu. Hatta, Manastır Valiliği ve Üçüncü Ordu Müşirliği'nden azledildiği zaman, Paşa'nın beklenmedik bir davranış yapmaması için bu gelişmeler gizli tutulmuştu.¹⁹

II. Abdülhamid bu gelişmelerden dolayı, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya sürekli ihtiyatla yaklaşmış; Paşa'yı davranışlarını kontrol edebileceği konumda tutmaya çalışmıştır. Ahmet Muhtar Paşa'yı TAK'ın kuruluşundan yaklaşık 8 ay sonra 30 Ağustos 1880 (24 Ramazan 1297)'de, *TAK Reis Vekili* olarak tayin etmiştir.²⁰

Ahmet Muhtar Paşa'nın Reis Vekili olmasından bir süre sonra, daha önce başkan olan İsmail Hakkı Paşa ikinci reis olarak atandı.²¹ Bu sırada Müşir Ali Nizami Paşa, Ferik Asaf Paşa, Ferik Süleyman Paşa, Ferik Hafız Paşa, Ferik Ethem Paşa, Ferik Rıza Paşa, Ferik Hilmi Paşa, Ferik Ahmet Ratıp Paşa, Ferik Fazlı Paşa, Miraliva Muzaffer Paşa, Miralay Hakkı Bey, Kaymakam Osman Bey ve Binbaşı Ahmed Bey de aza olarak TAK'da vazife aldılar. Yazışmaları yapmak üzere de Fa'iz Bey başkatip, Sami Bey de katip olarak vazifelerine devam ettiler.²²

Bu dönemde TAK'ın kurumsallaşma yönünde önemli adımlar attığını söyleyebiliriz. Bu çerçevede ilk örneklerden birisi personelin özlük haklarıyla ilgili eksikliklerin giderilme çalışmasıdır. TAK, Ahmet Muhtar Paşa'nın yönetiminde daha etkin, düzenli, itibarlı ve kurumsallaşma yönünde adımlar atılan bir kuruluş haline geldi. Ahmet Muhtar Paşa, yönetime geldikten sonra, kurumun aksaklıklarını gidermeye çalışmıştı. 10 Ekim 1880 (5 Zilkade 1297)'de TAK'a atanan bazı heyet üyeleri hakkında irade çıkmamasından

¹⁹ Arnavutlar, Ahmet Muhtar Paşa'yı başlarında genç vali olarak görmek istiyorlardı. Bu isteklerini padişaha da bildirmişlerdi. Bu gelişmeden dolayı II. Abdülhamid Ahmet Muhtar Paşa'nın fevri hareketlerinden çekiniyordu. Bkz. (Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)*, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.139).

²⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.139-140. Paşa'nın Reis olarak değil de Reis Vekili olarak seçilmesinde de Ahmet Muhtar Paşa'dan çekinmesinin etkisi olabilir. Güçlü bir Paşa'nın başkanı olduğu bir yapılaşmaya müdahale edemeyeceğini düşünmüş olması muhtemeldir. Bu konu daha sonra ortaya çıkacak vesikalarla daha da açıklığa kavuşacaktır.

²¹ Ahmet Muhtar Paşa'nın TAK başkanlığına atanmasından sonra, İsmail Hakkı Paşa, kısa süre de olsa Hassa Ordu-yı Humayun Komutanlığı yapmıştı. Eski Edirne Valisi Rauf Paşa'nın Hassa Ordu-yı Humayun Komutanlığı'na atanmasından sonra, yeniden 11 Ocak 1881'de TAK'a dönerek Ahmet Muhtar Paşa'nın yardımcısı konumunda "Reis-i Sâni" olarak görev yapmaya başladı. (Bkz., BOA., *İrade Dahiliye*, nr.66256, 10 Safer 1298).

²² BOA., *Y.PRK.KOM.*, nr.54/38, 8 Cemaziyelevvel 1315.

dolayı, gereken düzenleme ve ödemelerin yapılamaması sürüncemede kalması üzerine çeşitli yazışmalar yaptı. Bu yazışmalarla, Ferik Ethem Paşa, Ferik Asaf Paşa ve Ferik Hafız Paşa'nın TAK'da göreve başlama tarihleri Ağustos 1296 olduğunu, Kolağası Ahmet Efendi'nin 20 Mayıs 1296, Binbaşı Hakkı'nın 3 Haziran 1296 ve Mirliva Süleyman Paşa'nın 15 Ağustos 1296 tarihleri olduğunu belirterek, aksaklıkların giderilerek ödemelerin zamanında yapılması için çalıştı.²³

Ahmet Muhtar Paşa döneminde TAK, askerlikle ilgili düzenlemeler hakkında çalışmalarına devam etti. 27 Temmuz 1881 (1 Ramazan 1298) tarihli raporunda redif askerlerinin maaş durumu hakkında tavsiyelerde bulunuldu. Buna göre, redif askerleri silah altında buldukları sürece, nizamiye askerleri gibi maaş almaları gerektiği belirtilerek; redif askerlerinin terhis edilmeleri halinde de hak ettikleri maaşlarının ya kendi illerinin mal sandıkları aracılığıyla ya da mükellef oldukları vergilere mahsuben ödenmesi gerektiği belirtildi.²⁴ 20 Ağustos 1881 (25 Ramazan 1298) tarihli başka bir mazbatada ise, 97 mali yılı bütçesi hakkında *Meclis-i Viikelâ* tarafından düzenlenen mazbata ve evrakları inceleyerek *umûr-u askeriye*ye ait meseleler hakkında görüş bildirildi. Hazırlanan mazbatada, askerî masrafların azaltılması için redif askerinin terhis edilmesi, *hidemât-ı askeriye* tamimiyle silah altına alınacak askerin süratle ve mümkün mertebe az masrafla toplanması gibi konular uygun bulunarak çalışma alanları dışında kalan bölümler hakkında ilgili yerlerden bilgi alınması istendi.²⁵ Görüldüğü gibi, asker alımı terhis edilmesi gibi bir ülke için çok önemli olan kararlar, ilgili bakanlıktan değil de TAK'dan çıkıyordu. Ayrıca, 10 Aralık 1882 (29 Muharrem 1300) tarihli bir mazbatada "*kontrol ve yoklama*"sına dair hazırlanan bir layihanın üçüncü bölümü incelendi.²⁶ Bu fasılda, muvazzaf sürelerini dolduran askerlerin ihtiyata, ihtiyat sürelerini dolduranların ise redife alınmaları; velhasıl orduda vazifesini tamamlayanların ilerideki sınıfa nakilleri uygun görüldü; ancak bu çalışmanın sağlıklı yürütülebilmesi için, asker alım işlemlerinin yapıldığı dönemde uygulanması uygun görüldü. Ayrıca, bu konuları inceleyecek kontrol heyetlerinin kurulması olumlu karşılandı. Yeni

²³ BOA., Y.PRK.KOM., nr.2/81, 5 Zilkade 1297.

²⁴ BOA., Y.PRK.KOM., nr.3/19-1, 25 Ramazan 1298.

²⁵ BOA., Y.PRK.KOM., nr.3/19-2, 25 Ramazan 1298.

²⁶ BOA., Y.PRK.KOM., nr.4/18-1-2, 29 Ramazan 1300.

askere alınanların az olması halinde yapılacaklar hakkında da bilgi verildi.²⁷ 25 Mart 1884 (28 Cemaziyelevvel 1301) tarihli başka bir mazbata da Padişah, Çatalca tarafındaki askerlerin kıyafetlerinin eskidiği, hatta bazılarının elbise bulamadığı yönünde aldığı duyum üzerine TAK'dan konu hakkında bilgi istedi. Bunun üzerine bu elbiselerin nasıl temin edileceğine dair bir rapor hazırladı.²⁸

Bu bilgiler bize askerlikle ilgili uygulamaya dönük olan, pek çok konunun TAK tarafından belirlendiğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman askerlikle ilgili diğer yüksek makamların devre dışı bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. Askerin alımı terhis TAK tarafından belirlendiği gibi, çektiği sıkıntılar da TAK tarafından giderilmeye çalışılmaktaydı.

Bu arada Padişah'ın TAK'ı her açıdan düşündüğü ve üyelerini yakınlarından olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu yakınlığın bir sonucu olarak, 16 Eylül 1883'de TAK Reisi Ahmet Muhtar Paşa'yı, yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı, *Murassa' Nişan-ı Mecidi* ile ödüllendirdi.²⁹ 18 Haziran 1885 (5 Ramazan 1302)'de de Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve 14 aza, padişah tarafından 1202 lira *ihsan-ı şahane* ile ödüllendirildi. TAK üyeleri bu ödülün dolayı Padişah'a teşekkür ettiler.³⁰ Ayrıca, TAK başkan ve azaları özel günlerde padişahı beraberce tebrik ediyorlardı. 1 Kasım 1883 (1 Muharrem 1301)'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve 11 aza, padişahın *sene-i cedidesini* tebrik ettiler.³¹

TAK bu çalışmaları yaparken Ahmet Muhtar Paşa 5 Kasım 1885'de *Mısır Fevkalade Komiserliği*'ne tayin edildi. Padişah, 20 Aralık 1885 tarihli irade ile Ahmet Muhtar Paşa'nın yeni görevinin öneminden dolayı maaşına zam yaparak *Tefîş-i Askerî Komisyonu Riyâseti*'nin dahi şahsında kalmasını uygun gördü.³²

Komisyon Başkanlığının Sembolik Hale Gelmesi

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın *Mısır Fevkalade Komiserliği*'ne tayin edilmesinden sonra *Tefîş-i Askerî Komisyonu Riyâseti*'nin de şahsında kalmaya devam etmesi, bu makamın sembolik bir nitelik kazanmasına neden oldu. Yıldız

²⁷ BOA., Y.PRK.KOM., nr.4/18-3, 29 Ramazan 1300.

²⁸ BOA., Y.PRK.KOM., nr.4/42, 28 Cemaziyelevvel 1301.

²⁹ BOA., İrade Dahiliye, nr.71157, 14 Zilkade 1300.

³⁰ BOA., Y.PRK.KOM., nr.4/67, 5 Ramazan 1302.

³¹ BOA., Y.PRK.KOM., nr.4/30, 1 Muharrem 1301.

³² Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa...*, s.16f.

Sarayı'nda padişaha danışmanlık yapan heyetin başkanının Mısır'a gitmesi böyle bir sonucu ortaya çıkarmıştı. II. Abdülhamid bu kararıyla askerî konulardaki iktidarını kimseyle paylaşmak istemediğini de göstermiş oluyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır'a gönderilmesini, halk nazarında meşhur olmuş kişilerden çekinmesine bağlayanlar da olmuştur. Bundan sonra TAK'ın işlerini "Reis-i Sâni"ler yürütmeye başlamış, diğer bir ifade ile bundan sonra TAK başkanlığını bizzat padişah deruhte etmiş; böylece, askerî konulardaki kontrolünü daha iyi yapma imkanı bulmuştur.³³

Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır Fevkalade Komiserliği'ne atanmasından sonra Reis-i Sâni İsmail Paşa TAK'ın faaliyetlerini devam ettirmiştir.³⁴ TAK bu dönemde Ahmet Muhtar Paşa zamanındaki gibi itibarlı olmasa da önemli askerî konuların danışıldığı bir makam olmaya devam etmiştir. Bu çerçevedeki aldığı kararlardan birisi, Kerkük'te çıkan karışıklıklarda rolü olanları cezalandırmak için 18 Mart 1887 (23 Cemaziyelahir 1304)'de Reis-i Sâni İsmail Paşa başkanlığında toplanarak bir *Divan-ı Örfi* kurulmasına karar verdi.³⁵ Ayrıca demiryolları ve Van gölü üzerinde yapılacak taşımacılıkla ilgili de TAK'ın görüşü alındı. 6 Ağustos 1887 (16 Zilkade 1304) tarihli mazbatada Anadolu Demiryolları hakkında rapor hazırlanması görevlerini üstlendi.³⁶ Ayrıca, 17 Ağustos 1887 (27 Zilkade 1304)'de Dördüncü Ordu Müşiri'nin Van Gölü'nde top dubalarını çekmek için iki vapur bulundurulması gerektiğine dair talebi görüşüldü. Yapılan müzakereler sonunda vapur bulundurulması gerekli olmakla beraber, Van Gölü'nün özelliklerinden dolayı vapurların altlarının düz olmaları ve güçlü olmaları gerektiği vurgulandı. TAK bu konuda acilen sonuca ulaşmak için, *Bahriye Nezâreti*'ne görevin havale edilmesi ve vapurlar yapıldıktan sonra

³³ Tepedelenti Ali Paşa'nın torunlarından olan Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu (1901-1970), Taşoz adasında doğmuş, Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane'ye girmişti. Daha sonra Hukuk ve Ticaret mekteplerinde de okuyarak çeşitli resmi görevleri yanında gazetecilik de yapmıştır. Ordu ve Politika adlı eseri tam bir hatıra niteliği taşımazsa da yer yer hatıralarına yer vermesi bakımından dikkate değer bilgiler içermektedir. (Bkz.: Tepedelenlioğlu, s.118).

³⁴ Burada adı geçen İsmail Paşa (1818-1896) Abdülmecit, Abdülaziz ve II. Abdülhamid zamanlarındaki savaşlarda başarılı hizmetler görmüş olan "Kurt" lakabıyla meşhur olan İsmail Paşa'dır. Kars'da doğmuş, ilk görevlerini de bu bölgede yapmıştır. Kırım ve 1877 Osmanlı-Rus Savaşları'nda yararlılık gösterdikten sonra, Şûray-ı Devlet azalığı yapmış, Yaver-i Ekrem ve Hassa Müşiri olmuştur. İsmail Paşa, Askerî Teftiş Komisyonu'ndaki görevinde iken vefat etmiştir. (Bkz., İbrahim Alâettin, *Meşhur Adamlar, Hayatları-Eserleri*, Hazırlayan ve Çıkaran: Sedat Simavi, C.III., İstanbul, 1933-1935, s.805).

³⁵ BOA., Y.PRK.KOM., nr.38/102, 23 Cemaziyelahir 1304

³⁶ BOA., Y.PRK.KOM., nr.27/44, 13 Zilkade 1304.

bölgeye parça parça götürülmesini teklif etti. Padişah bu teklifi uygun bularak Bahriye Nezâreti'ne irade çıkardı.³⁷

Yazının başında da belirttiğimiz gibi, 1890'lı yıllar II. Abdülhamid'in yönetim anlayışında önemli değişiklikler olduğu yıllardı. Bu yıllardan itibaren padişah yönetim organlarındaki kontrolünü daha da artırarak her şeyi kontrol altına almaya başladı. Bu gelişme TAK'ın faaliyetlerine de yansdı. Zaten Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır'a gitmesi TAK'ın itibarının kısmen de olsa azalması neden olmuştu. Bu tarihlerden itibaren TAK, askeri alanda incelemeler yapan teknik bir heyet olma özelliğini artırdı. Bundan sonra, Padişah büyük küçük bir çok olayın araştırmasını TAK'a vermeye başladı. Mesela, 6 Eylül 1890 (21 Muharrem 1308)'da orduya alınacak malların fiyat araştırma görevinin verilmesi³⁸, TAK azası Ferik Süleyman Paşa'dan 19 Kasım 1890 (6 Rebiülahir 1308) *Mekteb-i Sanayi-i Nezâreti*'ni tefîş etmesini istemesi³⁹, 24 Mayıs 1891 (16 Şevval 1308)'de Padişah'ın TAK'dan Edirne'de yapılan askerî yolların denetlenmesini istemesi⁴⁰, 1895'de yeni oluşturulan birliklere silahların nasıl verileceği⁴¹ gibi meseleler üzerinde raporlar hazırlıyordu.

Bu arada padişah, Yemen'deki yolsuzlukların nasıl araştırılması gerektiğini de TAK'dan sordu. 26 Şubat 1893 (9 Şaban 1310)'da TAK *Reis-i Sânisî*'nin *Mabeyn*'e gönderdiği tezkireden anladığımız göre, TAK Yemen'de inceleme yapmak üzere dört kişinin adını padişaha gönderdi. Bunlardan ikisi TAK'dan diğer ikisi ise, *Bâb-ı Valay-ı Seraskerî*'dendi. Ancak, padişah önerilen 4 kişiden ikisinin yaşlı olduğunu bundan dolayı değiştirilmesi gerektiğini belirtti.⁴² Buradan anladığımız göre, II. Abdülhamid, tek tek kişilerin özelliklerini bizzat kendisi araştırıyor ve karar veriyordu. Bir teftiş görevi için gönderilecek kişilerin bile inceden inceye incelendiği görülmektedir.

³⁷ BOA., Y.PRK.KOM., nr.27/64, 28 Zilkade 1304.

³⁸ BOA., Y.PRK.KOM., nr.19/19, 21 Muharrem 1308.

³⁹ BOA., İrade Dahiliye, nr.94087, 7 Teşrinisânî 1306.

⁴⁰ BOA., Y.PRK.KOM., nr.50/45, 16 Şevval 1308.

⁴¹ BOA., Y.PRK.KOM., nr.8/37, 1310. 1895 (1310)'de İkinci ve Üçüncü Ordu'nun Rumeli'de yeni oluşturulan 10 redif fırkasına mensup 156 tabura tüfek ve cephanenin nasıl ulaştırılacağını açıkladı.

⁴² BOA., Y.PRK.KOM., nr.75/51, 9 Şaban 1310.

TAK her konuda olduğu gibi, Ermeni olayları hakkında da incelemelerde bulundu. *TAK*'un 1896 (1313) tarihli Ermeni olaylarını analiz eden raporunda, *TAK*'ın itibarından yararlanılarak, Avrupa'ya dönük mesajlar verilmeye çalışılıyordu. Bu çerçevede *TAK* hakkında övücü ifadeler kullanılmıştı. Bu metinde *TAK*'ın Padişah'ın askerî ve mülki işler hakkında tahkikat ve tetkikat yapmakla görevli olarak teşkil edildiği, *Riyaset Vekaleti*'nin *Mısır Fevkalade Komiserliği*'ne gidinceye kadar Ahmet Muhtar Paşa tarafından yapıldığı, ikinci başkanlığı ise Müşir İsmail Paşa tarafından yerine getirildiği belirtiliyordu. Bu bilgiler verildikten sonra, *TAK*'ın kuruluşundan bu yana yaptığı araştırma ve incelemelerinde tarafsız, adil ve haktan yana olduğu belirtilerek, Ermeni olaylarında da bu özelliğini vurguluyordu. Özellikle Batı kamuoyuna dönük olarak yazıldığı anlaşılan bu bilgilerle *TAK*'ın itibarından dış politikaya dönük sonuçlar çıkarılıyordu. *TAK Reis-i Sânsi* İsmail Paşa azalarının dört beş koldan olay yerine giderek araştırma yaptığı, ortaya çıkan raporun ecnebi zabitlerinin de katılımı gerekirse olay yerine gidilerek tahkik edildiği belirtiliyordu. Bütün bu çalışmalardan sonra ortaya çıkan raporda yabancıların da tasdiki alındığından, rapora hiç kimsenin itiraz etme hakkının olmadığı, olayların çeşitli şekillerde suistimal edilmesinin önüne geçildiği belirtiliyordu.⁴³

Bu yıllarda pek çok olayın araştırmasını üstlenen *TAK*, üyelerini çeşitli yerlere gönderiyordu. 6 Nisan 1892 (8 Ramazan 1309)'de Bahriye Nazırı'nın *Teftiş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi Reis-i Sânilîği Canib-i Vâlâsına*" gönderdiği bir yazıdan öğrendiğimize göre, İzmit ve Bandırma taraflarına gidecek olan *TAK* azası Miralay Ahmed Hilmi Bey'e verilecek harcırahın Bahriye bütçesinden karşılanmasının mümkün olmadığından *Dahiliye Nezâreti*'ne başvurulması gerektiği belirtildi.⁴⁴ Bir gün sonra, 7 Nisan 1892'de de *TAK Reis-i Sânsi*, *Mabeyn Başkitabeti*'ne gönderdiği aynı konudaki başka bir yazıda, harcırahların mensup olduğu daireler tarafından ödenmesine dair irade bulunduğu hatırlatılarak mevcut durum karşısında bilgi istendi.⁴⁵

Bütün bu çalışmalar yapılırken, *TAK* üyeleri ile padişah arasındaki rutin ilişkilerde devam ediyordu. Padişah, bütün yakınlarına olduğu gibi, *TAK*

⁴³ BOA., Y.PRK.KOM., nr.9/12, 1313.

⁴⁴ BOA., Y.MTV., nr.61/22-2, 9 Ramazan 1309.

⁴⁵ BOA., Yıldız Mütenevvî Mâruzât (Y.MTV.), nr.61/22-1, 9 Ramazan 1309.

üyelerine de zaman zaman ödülleri veriyordu.⁴⁶ TAK başkan ve üyeleri de padişahın önemli günlerinde onu tebrik ediyorlardı.⁴⁷

Hüseyin Fevzi Paşa ve Gazi Ethem Paşa'nın Reis-i Sâniîliği Dönemi

İsmail Paşa'nın vefatından sonra, 23 Şubat 1897 (21 Ramazan 1314)'de TAK Reis-i Sâniîliği'ne Hüseyin Fevzi Paşa getirildi.⁴⁸ Hüseyin Fevzi Paşa'nın yaklaşık 22 ay süren TAK Reis-i Sâniîliği döneminden sonra, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın komutanı Gazi Ethem Paşa 11 Aralık 1898 (26 Recep 1316)'de TAK Reis-i Sâniîliği'ne atandı.⁴⁹

Gazi Ethem Paşa'nın "Reis-i Sâniî" olduğu sırada Gazi Ahmet Muhtar Paşa *Mısır Fevkalade Komiserliği*'ne gideli 13 yıl olmuştu; ancak, hala TAK'ın başkanı olarak görülmekteydi.⁵⁰ Zaten Ahmet Muhtar Paşa'nın Mısır'a gitmesinden sonra TAK'ın başkanlığını da fiilen padişah yapmaya başlamıştı.⁵¹ Bu dönemde de TAK çeşitli askerî olaylara dair Padişah'ın istediği araştırmaları yapmaya devam etti.

Gazi Ethem Paşa, bu göreve getirildiği zaman, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın zaferleri henüz unutulmamış; Ethem Paşa ülkede muzaffer komutan, büyük kahraman olarak hafızalardaki yerini koruyordu. İşte böyle bir zamanda TAK reis-i sâniî olması TAK'ın itibarı açısından önemlidir. Ancak, Ethem Paşa'nın *kurenadan*, II. Abdülhamid'in yakınlarından olması yine padişahın her istediğini yaptırabileceği bir zemin hazırladığını ortaya koyar.

Bu dönemde İstanbul'daki çeşitli yolsuzluklar ve resmi kurumlardaki aksaklıklar üzerine çalışma yapıldı. Bu raporlardan birisi Gülhane Cephane Ambarı soruşturmasıdır. 31 Ekim 1900 (7 Recep 1318)'de Gülhane Cephane

⁴⁶ İsmail Hakkı Paşa ve 20 TAK azası 7 Mayıs 1889 (7 Ramazan 1306/25 Nisan 1305)'de, kendilerine verilen 2.125 lira "*atiye-i seniyye*"den dolayı padişaha teşekkür ettiler. Bkz.: (BOA., Y.PRK.KOM., nr.7 Ramazan 1306).

⁴⁷ 4 Temmuz 1894 (1 Muharrem 1312)'de TAK başkan ve azalarından 26 kişi padişahın yeni senesini tebrik ettiler. 7 Ağustos 1891 (1 Muharrem 1309)'da TAK, başta İsmail Hakkı Paşa olmak üzere, 20 azasıyla Padişah'ın "*sene-i cedidi*"ni daha önce olduğu gibi kutladılar. Bkz.: (BOA., Y.PRK.KOM., nr.8/53, 1 Muharrem 1312; Y.PRK.KOM., nr.8/1, 1 Muharrem 1309).

⁴⁸ BOA., *İrade Askeri*, nr.1, 21 Ramazan 1314.

⁴⁹ Adem Ölmez, "Gazi Ethem Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1844-1909)", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

⁵⁰ Tepedelenlioğlu, s.159.

⁵¹ Tepedelenlioğlu, s.120.

Ambarı hakkında bir soruşturma yapıldı. Yapılan incelemeler sonucunda buradaki görevliler suçlu bulundu.⁵² 10 Haziran 1901 (23 Safer 1319/28 Mayıs 1317)'de *Reis-i Sâni* Ethem Paşa, *Mâbeyn Başkitâbeti*'ne bir yazı göndererek, Gülhane Cephane Müdürü Kaymakam Mehmet Bey'in hemen görevden alınmasını istedi. Gerekçe olarak da 300.000 adet fişenkin gerekli tedbirin alınmamasından dolayı bozulma tehlikesi ile karşı kaşıya bulunduğunu belirtti.⁵³ Diğer rapor da, Haydarpaşa Hastanesi ve Kadıköy jandarma ve polis karakollarıyla ilgilidir. 28 Ocak 1903 (29 Şevval 1320)'de TAK azalarından Mirliva Muzaffer Paşa başkanlığındaki 6 azadan oluşan bir heyet, Haydarpaşa Hastanesi ve Kadıköy jandarma ve polis karakollarında incelemelerde bulundu. Bu inceleme ile hastaların izdiham içinde, birbirlerine temas halinde bulduklarını, koğuşların kalabalık olduğunu, çamaşır, aba, yatak ve yorganların eskidiğini, terliklerin olmadığını, koğuşların çerçevelerinin eskimiş ve bazı camlarının olmadığını, binaların kullanılması güç bir durumda bulunduğu tespit edildi.⁵⁴

TAK'ı uğraştıran en önemli konulardan birisi daha önce de belirttiğimiz gibi Ermeniler'le ilgili konulardı. 6 Eylül 1903 (24 Ağustos 1319)'de TAK adına Ethem Paşa'nın Siroz adası 9. Fırka Komutanı'na gönderilen bir telgrafta eşkiyanın üzerine gidilerek bölgenin eşkiyadan temizlenmesi isteniyordu.⁵⁵ 19 Eylül 1903 (27 Cemaziyelahir 1321)'de de Dördüncü Ordu Müşiriyeti'ne gönderilen bir telgraf ile bölgedeki olaylar hakkında bilgi istendi.⁵⁶ 1 Mart 1904 (17 Şubat 1319)'de Saray'dan *Halep ve Adana Fevkalâde Kumandan Vekâleti* ve Diyarbakır Komutanlığı'na gönderilen bir yazıda, Ermeni olaylarına karşı TAK *Reis-i Sâni* Ethem Paşa, *Erkân-ı Harbiye Müşiri* Şakir Paşa ve *Yaverân-ı Kirâmdan* Ömer Rüştü Paşa'nın ordularda yeni düzenlemeler yapacağı bildirildi. Bu yazıda, Ermeniler'in huzur ve sükun içerisinde yaşamayı politikalarına uygun görmediklerinden, özellikle Rumeli'de istikrarın olduğu bir sırada yeniden olayların çıkması Ermeniler'in Avrupalılar nezdinde çalışmalarına imkan sağlayacağı belirtiliyordu.⁵⁷

⁵² BOA., Y.PRK.KOM., nr.10/68, 8 Recep 1318.

⁵³ BOA., Y.PRK.KOM., nr.10/83, 23 Safer 1319.

⁵⁴ BOA., Y.PRK.KOM., nr.190/12-1-2 29 Şevval 1320.

⁵⁵ BOA., Y.PRK.KOM., nr.11/71, 15 Cemaziyelahir 1321.

⁵⁶ BOA., Y.PRK.KOM., nr.11/94, 27 Cemaziyelahir 1321.

⁵⁷ BOA., Y.PRK.BŞK., nr.71/103, 13 Zilhicce 1321.

Bu arada *TAK*'dana ülkenin silah ve mühimmat durumları hakkında bilgi isteniyordu. Bu çerçevedeki 8 Haziran 1904 (23 Rebiülevvel 1322) tarihli bir mazbatada, orduya alınacak silahlar hakkında görüş bildiriliyordu. Bu mazbatadan anladığımızı göre; makineli tüfeklerinin bütün çiftliklerinde denenmesine dair irade gereğince, Ferik Rahmi ve Topçu Feriği Rıza Paşa tarafından hazırlanan lâyiha *Başkitâbet* tarafından *TAK*'a gönderilerek bilgi istenmişti. Bunun üzerine yapılan araştırma sonucunda bu silahların değerinin bütün Avrupa devletleri tarafından takdir edildiği, orduya alınacak silahların imalı ve nakli kolay ve diğer mevcutlardan üstün olması gerektiği belirtilmişti. Rıza Paşa tarafından alınan bu silahların İkinci ve Üçüncü ordularda birer bölük oluşturularak denenmesi gerektiği belirtilerek, Padişah'ın bu görüşe katılması halinde teşkilatın Seraskerliğe, diğer işlerin de *Tophâne-i Âmire*'ye emredilmesi gerektiği belirtildi.⁵⁸ Ayrıca, 17 Eylül 1907 (9 Şaban 1325/4 Eylül 1323)'de *Reis-i Sâni* Müşir Ethem Paşa ve azalardan Miralay Osman Bey *Tophâne-i Âmire*'de Mavzer tüfekleri fabrikasında tahkikat yaptılar. Yapılan tahkikat sonunda, 2254 adet mavzer tüfeği imal edildiği, bu miktarın eldeki parçaların birleştirilmesiyle 2500'e ulaşabileceği, *Devlet-i Âliye*'nin en son satın aldığı silahların imal edilebilmesi için hazırlıkların sürmekte olduğu, yeni sistem tüfeklerin daha seri olarak üretilebilmesi için 3.500 lira gibi bir meblağa ihtiyaç olduğu, bu parayla gerekli tezgahların ve fabrikanın diğer ihtiyaçlarının alınması sonunda haftada 100 adet tüfek imal edilebileceği belirtiliyordu.⁵⁹

Yukarıda da bahsedildiği gibi *TAK*'ın yoğun olarak yaptığı işlerden birisi de teftiştir. Padişah bu konuda *TAK*'a çeşitli görevler veriyordu. Bunlardan birisi de Edirne'deki askeri meselelerin teftişidir. 20 Temmuz 1907 (9 Cemaziyelahir 1325) tarihli mazbatasından öğrendiğimize göre, 23 Rebiülevvel 1325 tarihli irade gereğince Temmuz ayında Edirne'ye giden Miraliva Mahir Paşa, fırka istihkâmalarının ve İstranca'da yapımı devam eden blokhavzların padişahın iradesi doğrultusunda yapılmasını sağladı.⁶⁰ Ayrıca, 4 Aralık 1907 (28 Şevval 1325)'de *TAK* azalarından Miraliva Mahir Paşa ve Miralay İbrahim Bey, Edirne'de Hamidiye Süvari Alayları hakkında yaptıkları inceleme sonunda, mezkur alayların istirahatlarının berkemâl olduğuna dair raporlarını sundular.⁶¹

⁵⁸ BOA., *YPRK.KOM.*, nr.12/147-1-3, 23 Rebiülevvel 1322.

⁵⁹ BOA., *Y.MTV.*, nr.302/41, 9 Şaban 1325.

⁶⁰ BOA., *Y.PRK.KOM.*, nr.300/49, 9 Cemaziyelahir 1325.

⁶¹ BOA., *Y.PRK.KOM.*, nr.252/13, 28 Şevval 1325.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, TAK'ı kurumsal ihtiyaçları ve padişahla ilişkileri de oluyordu. Ethem ve Ömer Rüştü Paşa imzalı 22 Ağustos 1906 tarihli bir tezkirede TAK'ın özlük işleriyle ihmallerin giderilmesi itsindi. Bu tezkirede Padişah'ın 22 Ağustos 1906 (2 Recep 1324) tarihli iradesi hatırlatılarak, bu konuda ihmalleri görülen “*Daire-i Askeriye*” ve “*Bâbîâlî*”nin ikaz edilmesi istendi.⁶² Bu ilginç bir tezkiredir. Padişaha hükümet şikayet ediliyordu. Diğer bir ifade ile TAK başkan ve üyeleri, hükümetten elde etmek istediklerini doğrudan padişaha yazarak çözebiliyorlardı.

TAK kendi çalışanları içinde zaman zaman talepte bulunuyordu. 31 Ekim 1906 (13 Ramazan 1324) tarihinde Ethem Paşa'nın TAK'da bekçi kalmaması üzerine bekçi istemesi ilginç bir örnektir. Bu belgede uzun yıllar bu işi ücretsiz olarak yapan Muharrem Ağa'nın 400 kuruş maaşla bekçi olarak atanmasını ister.⁶³ Ayrıca, 17 Ağustos 1904 (5 Cemaziyelahir 1322)'de Ethem ve Ömer Rüştü Paşa imzalı bir mazbatada TAK'da açık bulunan *Başkitâbet* ve *Kâtib-i Sânilîğe* biri *Bâbîâlî*'den diğeri *Daire-i Askeriye*'den olmak üzere iki kişi atanmasına dair irade gereğince, istenilen özelliklere sahip, hat ve kitabeti istenilen düzeyde olan *Makâm-ı Seraskerî Muhasebât Dairesi Tahrirât Kalemî Hulefâsından* Memduh Bey'in, 2.850 kuruş maaşla atanmasının uygun olacağı, ayrıca maaşının *Daire-i Askeriyece* muntazaman ödenmesi ve bu durumun kabul edilmesi halinde Serasker Paşa hazretlerine gerekli emrin verilmesi isteniyordu.⁶⁴

Bu arada, padişah komison üyelerine yakınlığını daha önce de örnekleri verildiği gibi, çeşitli şekillerde gösteriyordu. 17 Aralık 1902 (17 Ramazan 1320)'de Padişah, TAK üyelerine *Saray-ı Humâyun*'daki özel dairesinde iftar yemeği vererek onları onurlandırdı.⁶⁵ Ayrıca, 2 Eylül 1906 (13 Receb 1324)'de *Reis-i Sâni* Ethem Paşa ve 29 aza padişahın cülûsunun 30. yılını kutluyordu.⁶⁶

TAK'ın buraya kadar ifade ettiğimiz faaliyetleriyle padişahın Bâbîâlî'yi büyük ölçüde devre dışı bıraktığı anlaşılıyor. Haliyle, saray bürokrasisi de gittikçe büyüyordu. Gazi Ethem Paşa döneminde, daha yoğun bir şekilde TAK raporlarına rastlanması Bâbîâlî'yi gözden çıkarması bakımından önemlidir.

⁶² BOA., Y.MTV., nr.289/6, 2 Recep 1324; nr.290/135, 8 Ramazan 1324.

⁶³ BOA., Y.PRK.KOM., nr.290/147, 13 Ramazan 1324.

⁶⁴ BOA., Y.MTV., nr.263/44, 5 Cemaziyelahir 1322.

⁶⁵ BOA., Y.PRK.KOM., nr.11/16, 17 Ramazan 1320.

⁶⁶ BOA., Y.PRK.KOM., nr.15/14, 13 Receb 1324.

Ayrıca, yukarıda belirttiğimiz gibi *TAK* yazışmalarıyla her şeyi padişahın elinde edince hükümeti bile şikayet ederek isteklerini yerine getirme yoluna gittiğini yukarıdaki örneklerde gördük.

Komisyonun Lağvedilmesi

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet ilan edildikten sonra ülkede birçok uygulama değişmiş; Padişah II. Abdülhamid de eski etkisini kaybetmişti. *TAK*'ın varlık nedeni de büyük ölçüde ortadan kalkmıştı. Çünkü, II. Meşrutiyet serbestiyet, ve anayasal rejimi getiriyordu. Anayasal rejimin mekanizmalarının işlemesi halinde padişahın yakınlarından olan *TAK* ile iş yapması zorlaşmıştı. Bu arada II. Meşrutiyet hükümetlerinden Kamil Paşa Hükümeti 5 Ağustos 1908'de işbaşına geldikten sonra ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıların atlatılabilmesi için bazı tedbirlere başvurmaya başlamıştı. Bu amaçla orduda yeni baştan düzenleme yapabilmek amacıyla *TAK* 19 Ağustos 1908 (22 Receb 1326)'de lağvedildi.⁶⁷ İlgâ edilen *TAK*'ın evraklarının *Daire-i Harbiye*'ye gönderilmediği belirtilerek 14 Ocak 1909 (21 Zilhicce 1326) tarihli *Sadâret Tezkiresi* ile istenmesi üzerine⁶⁸, 17 Ocak 1909 (4 Kanunusânî 1324)'da *TAK* adına Ethem Paşa ve iki azanın imzalarıyla ilga edilmiş olan *TAK*'ın mevcut muhasebe ve diğer evrakları ve çeşitli çizelgeler *Daire-i Harbiye*'ye gönderildi.⁶⁹

TAK'ın lağvedilmesinden sonra, Kamil Paşa hükümeti askeri düzenlemeler yapmak üzere, *Meclis-i Mehâmm-ı Harbiye* adında yeni bir heyet teşkil etti. Bu heyet, *TAK*'ın görevlerini üstlenmiş oldu.⁷⁰

⁶⁷ BOA., *İrade Hususî*, nr.30-1-3, 22 Receb 1326.

⁶⁸ BOA., *İrade Hususî*, nr.43, 24 Zilhicce 1326.

⁶⁹ BOA., *Y.PRK.KOM.*, nr.16/46, 24 Zilhicce 1326.

⁷⁰ Rifat Uçarol, *Gazi Ahmet Muhtar Paşa...*, s.268.

ABSTRACT**ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF
MILITARY INVESTIGATION COMMISSION**

Military Investigation Commission, were established after 1877-1878 Ottoman-Russian War in 1879, for improvement about military. The obligation of the commission members Commission were delivered reports about military and security and to discuss in detail the innovations over military, a Abdülhamid II. They laboured to ensure that the recommended military measures were actually being put into effect. The commission were abolished because of the military innovations that were made in the Constitutional Second Period (1908).

Keywords: *Military Investigation, Abdülhamid II., Commissions, Ottoman Army, Constitutional.*

.....

